

УДК 929Безбор:341.462.1]:94(477+470)"17"

Ярослав Чабан,
Київський університет імені Бориса Грінченка

Олександр Безбородько як провідний дипломат та державний чиновник Російської імперії останньої чверті XVIII ст.

Олександр Андрійович Безбородько (14 березня 1747, Глухів, – 6 квітня 1799, Санкт-Петербург)

Йоганн Баптист Лампі Старший. Портрет О.А. Безбородька (1747–1799), 1794. Ермітаж.

Abstract. In the last quarter of the 18th century the Russian Empire had one of the key position in the forefront of the political life of the Old World. Representatives of Ukrainian origin had not the least place in this process. They were allowed to participate in governing the state at the general imperial level for the first time since the Pereyaslav Council in 1654.

One of such historical figures was Olexandr Bezborod'ko (1747–1799), the member of the Little Russia board of Peter Rumyantsev, the State Secretary of Catherine the Great, the Chancellor, the Hofmeister, the Knight of the Order of Saint Andrew the Apostle the First-Called, the Order of Alexander Nevsky, the Order of Saint John of Jerusalem (Maltese Cross), the Order of Saint Vladimir, the son of Glukhov General Judge.

However, despite the significant contribution of this historical figure, his personality is insufficiently studied due to the significant disproportionate research of the activities of Ukrainians

in the highest circles of the Russian Empire in modern historiography. Thus, some historical personalities remain outside the research of modern historians, which, however, does not mean that their contribution to the development of Russian statehood is inferior to that of more famous figures.

In our article, we drew attention to the person of Oleksandr Bezborod'ko. We considered the main directions of his activity in the foreign and domestic policy of the Russian Empire, in the field of culture and his support of the Ukrainian fellowship.

Among the central issues of our study were the contribution of O. A. Bezborod'ko as the creator of the Declaration of Armed Neutrality in 1780 during the War of the North American colonies for Independence /the American War of Independence; his contribution as the creator of the Southern vector of the foreign policy of the Russian Empire in the alliance with the Austrian Kaiser Joseph II; his participation and contribution to the solution of the Crimean, Turkish and Polish issues; his development of the concept of the Greek project.

We explored the career path of Oleksandr Bezborod'ko as a leading diplomat and a state official of the Russian Empire of the last quarter of the 18th century from the official of the Little Russia board of Peter Rumyantsev to the State Secretary of Catherine II, her main speaker and State Secretary, the Count, the member of the Board of Foreign Affairs, the Hofmeister, and the Prince, the Chancellor of the Russian Empire during the reign of Paul I.

We highlighted the relationship of Oleksandr Bezborod'ko with Ukrainian fellowship, the attitude of the Chancellor to the Ukrainians, natives of Ukrainian lands, named these persons who made up his Ukrainian environment; we analyzed Bezborod'ko's activity in domestic politics, in the cultural sphere, in particular, in the historical field, we outlined the Chancellor's attitude to the Ukrainian lands and his typical manifestations of local patriotism; guided by existing concepts, we considered the figure of O.A. Bezborod'ko as a probable author of the anonymous work "History of the Rusiv" as the main document of the Ukrainian autonomy of the 18th – 19th centuries.

Keywords: Oleksandr Bezborod'ko, foreign policy of the Russian Empire, Southern vector, Eastern question, Crimean question, Turkish question, Greek project, Polish question, the second half – the last quarter of the 18th century, Ukrainian fellowship of Oleksandr Bezborod'ko, "History of the Rusiv".

Актуальність дослідження. Постать та діяльність О. А. Безбородька – талановитого представника українства у вищих колах Російської імперії – багато в чому є визначальною для Російської імперії останньої чверті XVIII ст. За період своєї роботи в сфері державного управління О. А. Безбородько пройшов шлях від помічника малоросійського правителя до канцлера – голови Колегії іноземних справ. Певною мірою постать канцлера О. А. Безбородька можна назвати знаковим прикладом прояву «локального патріотизму» щодо українських земель.

Метою статті є огляд життєвого шляху О. А. Безбородька з окресленням його діяльності як одного з провідних дипломатів Російської імперії та найближчих до імператриці Катерини II державних чиновників останньої чверті XVIII ст.

Для розкриття теми статті ми використали праці Є. Є. Борисовського¹, В. Володька², О. Л. Головцова³, М. І. Григоровича⁴, М. П. Ерошкіна⁵, Є. П. Карновича⁶, В. Й. Ключевського⁷, О. М. Машкіна⁸, С. М. Плохія⁹, В. М. Половця¹⁰, Є. В. Тарле¹¹, В. Г. Рубана¹², В. О. Шевчука¹³.

Олександр Андрійович Безбородько народився 14 березня 1747 р. у м. Глухові в сім'ї Генерального судді Малоросійського краю Андрія Яковича Безбородька та Євдокії Михайлівни Забіли – доньки Михайла Тарасовича Забіли, Генерального судді Війська Запорозького¹⁴. Андрій Якович Безбородько розпочав кар'єру за гетьманування Данила Апостола як військовий канцелярист, став малоросійським генеральним писарем, вийшов у відставку в званні Генерального судді, що було другою посадою за значенням після самого гетьмана. Рід Безбородьків мав давнє шляхетське походження, хоча й, на думку російського історика й бібліографа ХІХ ст. М. І. Григоровича, був «не богат родовитостью»¹⁵. Предок Безбородьків на ім'я Дем'ян Ксенжницький виступав на стороні Богдана Хмельницького під час Національно-визвольної війни українського народу проти Речі Посполитої середини ХVІІ

¹ Борисовский, Е. Е. 2012. А.А. Безбородко как видный представитель консервативной традиции государственно-правового развития России конца ХVІІІ в. Право и политика. М.: Nota Bene, 322-326.

² Володько, В. 16 березня 2011. Українці, які створили імперію. Універсальний бюрократ Безбородько. *Історична правда*. <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/03/16/32129/>.

³ Головцов, А. Л. 2018. Primus inter pares (О первых меж равных). К.: Альфа Реклама, Кн. первая. 328 с.

⁴ Григорович, Н. И. 1879. Канцлер князь А. А. Безбородко в связи с событиями его времени. Сборник императорского Русского исторического общества. СПб.: Тип. В.С. Балашева, 26. 649 с. <https://www.prlib.ru/item/363663>; <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/10286-t-26-1879>.

⁵ Ерошкин, Н. П. 1983. История государственных учреждений дореволюционной России. М.: Высшая школа, 352 с.

⁶ Карнович, Е. П. 1884. Князь А. А. Безбородко /Замечательные и загадочные личности ХVІІІ и ХІХ столетий. Санкт-Петербург: А. С. Суворин, 520 с. http://az.lib.ru/k/karnowich_e_p/text_07_bezbordko-oldorfo.shtml.

⁷ Ключевский, В. О. 2005. Русская история. Полный курс лекций. М.: Олма-ПРЕСС Образование. 974 с.

⁸ Машкін, О. М. 2013. Князь О.А Безбородько на тлі своєї епохи: людина, начальник, адміністратор, політик. Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.: Зб. наук. пр. 22. 402-412. http://history.org.ua/JournALL/xix/xix_2013_22/27.pdf.

⁹ Плохій, Сергій. 2014. Діалог через кордони: українські історики у пошуках автора «Історії Русів». 239-250. *Україна на історіографічній мапі міжвоєнної Європи / Ukraine on the Historiographic Map of Interwar Europe: Матеріали міжнародної наукової конференції (Мюнхен, Німеччина, 1-3 липня 2012 р.)*. Ред. рада: Я. Мельник, С. Плохій, Ф. Е. Сисин, В. Смолий, О. Юркова (відп. секр.); Авт. кол.: В. Адагуров, Т. Боряк, В. Верстюк, М. фон Гаген, Я. Грицак, Л. Зашкільняк, З. Е. Когут, М. Мозер, О. Павлишин, С. Плохій, А. Портнов, Ф. Е. Сисин, О. Юркова. Український Вільний Університет; Східноєвропейський Інститут ім. В'ячеслава Липинського; Гарвардський Інститут Українських Студій; Канадський Інститут Українських Студій; Альбертський університет; Інститут Історії України НАН України; Мюнхенський Університет Людвіга-Максиміліана. К.: Інститут історії України. 251 с. <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6810-4/978-966-02-6810-4.pdf>.

¹⁰ Половец, В. 2018. Олександр Андрійович Безбородько (1747–1799). *Сіверянський літопис*. 1-2. 322-331.

¹¹ Тарле, Е. В. 1941–1944. Крымская война. Москва-Ленинград. 463 с.

¹² Рубан, В. Г. 1777. Краткая летопись Малыя России. Санкт-Петербург: Типография Х. Ф. Клена, 118 с. <https://archive.org/details/ruban1777/page/n23/mode/2up>.

¹³ Шевчук, В. О. 1991. Нерозгадані таємниці Історії Русів. К.: Радянський письменник. 5-28. <http://litopys.org.ua/istrus/rusiv9.htm>.

¹⁴ Машкін, О. М. Князь О. А Безбородько на тлі своєї епохи: людина, начальник, адміністратор, політик. С. 404.

¹⁵ Григорович, Н. И. Канцлер князь А. А. Безбородко в связи с событиями его времени. С. 1.

ст. За легендою, в одному з боїв йому відрубали підборіддя, через що козаки нарекли його «Безбородим». Це прізвисько, яке шляхтич передав своїм нащадкам, остаточно витіснило його справжнє прізвище¹⁶.

Початкову освіту Олександр Андрійович отримав від батька. Прекрасна пам'ять, ясність мислення, здатність швидко і гарно формулювати свої думки, визначили подальше навчання О. А. Безбородька у Києво-Могилянській академії, де ґрунтовно вивчались філософія, риторика, поетика, грецька, латинська та російська мови. Завершивши навчання у 1765 р., О. А. Безбородько отримав звання бунчукового товариша та, за сприяння батька, почав службу секретарем в особистій канцелярії Малоросійської колегії генерал-губернатора П. О. Румянцева.

Під час російсько-турецької війни 1768–1774 рр. О. А. Безбородько відповідав за таємну переписку генерала П. О. Румянцева, а також особисто командував малоросійськими полками – Ніжинським, Лубенським та Миргородським. У 1774 р. О. А. Безбородько отримав чин кийвського полковника. У 1774 р. під час переговорів у Кючук–Кайнарджі він відповідав за цінні подарунки для турецької делегації, що свідчило про велику довіру до нього з боку П. О. Румянцева, який за цей вигідний мирний договір отримав від імператриці Катерини II жезл фельдмаршала та додаток до прізвища – Задунайський, на знак успішних військових дій, перенесених на задунайські території. Фельдмаршал і генерал-губернатор П. О. Румянцева-Задунайський особисто відрекомендував імператриці Катерині II талановитого О. А. Безбородька: «представляю вашему величеству алмаз в коре: ваш ум даст ему цену»¹⁷.

Після цього О. А. Безбородько розпочав загальноімперську діяльність, перебуваючи на державній службі. У Санкт-Петербурзі в 1775 р. він отримав посаду одного зі статс-секретарів імператриці. Феноменальна пам'ять, уміння виявляти тактовність та професіоналізм у вирішенні найбільш делікатних справ дозволили йому стати головним доповідачем Катерини II¹⁸, згодом отримати статус «*primus inter pares*» – першого серед рівних. О. А. Безбородько керував майже повністю всім листуванням імператриці у справах Сенату, Синоду, Адміралтейства, Колегії іноземних справ. Таємні питання – листування у справах Брауншвейгської сім'ї, московських масонів, самозванців, О. М. Радищева, вирішувались за активної участі Олександра Андрійовича. Саме за його головування Колегія статс-секретарів перетворилася на важливий придворний орган у вирішенні всіх справ, що надсилалися на отримання дозволу чи підтвердження Катерини II¹⁹.

У 1780 р. Катерина II надала О. А. Безбородьку звання генерал-майора та посаду члена Колегії іноземних справ. Діяльність у цій сфері принесла йому справжнє визнання в Російській

---

¹⁶ Карнович, Е. П. Князь А. А. Безбородко. С. 273.

¹⁷ Григорович, Н. И. Канцлер князь А.А. Безбородко в связи с событиями его времени. С. 30.

¹⁸ Борисовский, Е. Е. А. А. Безбородко как видный представитель консервативной традиции государственно правового развития России конца XVIII в. С. 324.

¹⁹ Ерошкин, Н. П. История государственных учреждений дореволюционной России. С. 87.

імперії та Європі. У 1784 р. за наказом імператриці О. А. Безбородько став членом Російської академії.

Як відомо, у другій половині – останній чверті XVIII ст. суттєво актуалізувалось *східне питання*²⁰, що для Російської імперії означало й *чорноморську проблему*. У результаті російсько-турецьких війн та дипломатичної боротьби Російська імперія поширила свої територіальні володіння до берегів Чорного моря, отримала можливість проходу свого флоту через протоки Босфор та Дарданелли, легітимізувала можливість своєї протекції над християнським населенням Балкан.

У другій половині XVIII ст. на геополітичному обрії значне місце посіло *польське питання*. Російська дипломатія розглядала Річ Посполиту потенційно слабкою державою, значно залежною від Російської імперії. Перехід Австрії та Пруссії до політики розділу Речі Посполитої змінив бачення Росією майбутнього Польщі. У 80-х роках XVIII ст. Російська імперія намагалася послабити британські позиції в Середземномор'ї та Північній Америці. У 1780 р., під час Війни за Незалежність північноамериканських колоній, була розроблена т. зв. «Декларація о вооруженном нейтралитете». Залучення до неї Данії та Швеції призвело до закриття Балтійського моря для кораблів воюючих сторін²¹.

У 80-і роки XVIII ст. відбулось остаточне утворення російсько-австрійського союзу, ідея якого сформувалася під час перебування австрійського імператора Йосифа II у спільній подорожі з Катериною II землям польськими землями. Російсько-австрійський союз не був закріплений юридично, це було лише особисте листування правителів. Проте, можливість підтримки Австрії у вирішенні російсько-турецького питання дозволила Катерині II сформулювати власне бачення політичної конфігурації Європи – розробити геополітичний *Грецький проект*, який передбачав відновлення Візантійської імперії зі столицею Константинополь у Стамбулі – створення Російською імперією на Балканах грецької держави-васала після остаточного знищення турецької влади в регіоні на чолі з онуком російської імператриці, якому було б дано ім'я засновника міста – Костянтин²². Хоча втілити цей проект і не вдалося, він суттєво вплинув на європейську політику, трансформуючись у *східне питання*²³.

---

²⁰ Східне питання, прийняте в дипломатії та історичній літературі умовне позначення міжнародних суперечностей і конфліктів кінця XVIII – початку XX ст., пов'язаних із занепадом, розпадом і розділом Османської імперії, поширенням національно-визвольного руху серед народів, що населяли імперію, боротьбою великих європейських держав, – Російської імперії, Австро-Угорщини (до 1867 р. – Австрійської імперії), Великої Британії, Німецької імперії (до 1871 – Королівства Пруссії), Франції, Італії, а згодом і США, – за її володіння, в першу чергу – європейські.

²¹ Борисовский, Е. Е. А. А. Безбородко как видный представитель консервативной традиции государственно-правового развития России конца XVIII в. С. 324.

²² Головцов, А. Л. PRIMUS INTER PARES (О первых меж равных). С.13-14. Половец, В. Олександр Андрійович Безбородько (1747–1799). С. 16.

²³ Ключевский В. О. Русская история. Полный курс лекций. С. 833-834.

Для розуміння змісту та вагомості дипломатичної діяльності О. А. Безбородька нагадаємо, що впродовж останньої чверті XVIII ст. Російська імперія суттєво закріпила свій статус на міжнародній арені. Провідними напрямками діяльності російської дипломатії було створення *північного вектору*, вирішення *східного* та *польського питань*, послаблення Великої Британії під час Війни за Незалежність північноамериканських колоній, боротьба з революційною Францією. У вирішення цих питань багато зусиль доклав О. А. Безбородько.

За декілька років дипломатичної роботи О. А. Безбородько став автором низки фундаментальних документів, що ознаменували новий напрям розвитку зовнішньої політики Російської імперії. Насамперед, це *«Маніфест о вооружённом нейтралитете»* 1780 р., прийнятий під час Війни за незалежність США (1775–1783 рр.). Маніфестом була оголошена вільна торгівля з обома сторонами конфлікту будь-якими товарами, не пов'язаними з військовою сферою, захист торгового флоту нейтральних держав за допомогою союзу Російської імперії з Данією і Швецією. На думку Є. Є. Борисовського, ця робота фактично лягла в основу міжнародного морського права²⁴.

Важливим наслідком дипломатії О. А. Безбородька став перехід зовнішньої політики Російської імперії до *південного вектору* – союзу з австрійським кайзером Йосифом II. Праця О. А. Безбородька *«Мемориал по делам политическим»* містила план боротьби з Османською імперією, і була адресована особисто австрійському імператору²⁵.

На початку 1780-х рр. О. А. Безбородько брав діяльну участь у вирішенні *кримського питання*. В 1776 р. у записці імператриці він коротко окреслив історію татар із головною тезою про те, що незалежність Криму – це фікція, тоді як Російська імперія постійно потерпала від татарських витівок²⁶. У 1783 р. саме О. А. Безбородько створив текст *«Маніфесту про приєднання Кримського ханства»*. Насильницьке включення території Кримського ханства до складу Російської імперії – анексія Криму – завершилось 19 квітня 1783 р. 28 грудня 1783 р. Російська імперія і Османська імперія підписали *«Акт про приєднання до Російської імперії Криму, Тамані та Кубані»*. Російська анексія Криму була записана в Ясському мирному договорі, за яким за Російською імперією закріплювалось все окуповане нею Північне Причорномор'я.

Як подяку за віддану службу Катерина II у 1784 р. надала Олександрю Андрійовичу Безбородьку графський титул й особистий графський герб з девізом – *«labore et zelo»* – *«працею і прагненням»*. У 1786 р. він став членом Ради імператриці, а з кінця 1780-х рр. – щоденним доповідачем Катерини II з усіх найважливіших питань²⁷. Коли у серпні 1790 р. зусиллями О. А. Безбородька було укладено Верельський мир Російської імперії зі Швецією

---

²⁴ Борисовский, Е. Е. А. А. Безбородко как видный представитель консервативной традиции государственно-правового развития России конца XVIII в. С. 324.

²⁵ Ключевский, В. О. Русская история. Полный курс лекций. С.750.

²⁶ Там само. С. 745.

²⁷ Володько, В. Українці, які створили імперію. Універсальний бюрократ Безбородько.
<http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/03/16/32129/>.

на умовах непорушності довоєнних кордонів, Катерина II відзначила заслуги О. А. Безбородька чином дійсного таємного радника.

О. А. Безбородько брав участь в роботі «ліквідаційної комісії» по Кримському ханству, готував документи по двох розділах Речі Посполитої. Дипломатичним тріумфом О. А. Безбородька стало знищення Речі Посполитої як держави. Він майстерно балансував між обома сторонами конфлікту – владою Речі Посполитої в особі останнього короля Польського, Великого князя Литовського Станіслава Августа Понятовського та шляхетською опозицією, яку уособлювали Станіслав Щенсний Потоцький та Северин Жевуський. О. А. Безбородько вважається автором Торговицької конфедерації, саме він зв'язував Катерину II з повстанцями.

О. А. Безбородько брав участь у підписанні в Санкт-Петербурзі в 1795 р. російсько-австрійського та російсько-пруського договорів, за яким Річ Посполита втретє була поділена і знищена. Імператори країн-учасниць розділу Речі Посполитої зобов'язалися не включати в титулатуру згадку про Королівство Польське, щоб не залишити про нього жодного спогаду. Етнічні польські землі відійшли до Австрії і Пруссії, Російська імперія отримала литовські, білоруські та частину українських земель.

Найвищим проявом дипломатичної діяльності О. А. Безбородька стало вирішення *турецького питання*²⁸. Олександр Андрійович виступив як блискучий дипломат та безпосередній автор Яського мирного договору 1791 р. після перемоги Російської імперії у російсько-турецькій війні 1787–1791 рр.²⁹ Зокрема він домогся відмови Туреччини від претензій на Крим та Кубань, що дало можливість Росії посилити свої позиції в цих регіонах. Російська імперія отримала велику дипломатичну перемогу, яка ознаменувала вектор її подальшого розвитку на наступне XIX ст.

За внесок у розробку, підписання та впровадження Яського мирного договору 1791 р. із Османською імперією О. А. Безбородько отримав від імператриці Катерини II Грамоту, Оливову гілку та села в українських та білоруських землях із п'ятьма тисячами кріпаків³⁰.

Постать Олександра Андрійовича Безбородька – одна з найбільш цікавих і неоднозначних в історії Російської імперії останньої чверті XVIII ст.: головний архітектор зовнішньої політики Катерини II, геніальний чиновник-універсал, непересічний інтелектуал, відзначений титулом князя та вищим цивільним чином канцлера у Російській імперії в 1797 р. імператором Павлом I, кавалер найвищої нагороди цієї держави – ордену Св. апостола Андрія Первозванного, поціновувач світських бесід та витворів мистецтва. За відгуками сучасників, зібрана О. А. Безбородьком унікальна колекція картин, бронзи й порцеляни, свідчила про його витончений смак. Більшість картин із колекції О. А. Безбородька зараз

---

²⁸ Карнович, Е. П. Князь А.А. Безбородко. С.304.

²⁹ Половец, В. Олександр Андрійович Безбородько (1747–1799). С.325.

³⁰ Там само. С.326.

знаходиться в Росії в Ермітажі та Російському музеї Санкт-Петербургу, частина колекції знаходиться у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя.

О. А. Безбородько особливо прихильно ставився до представників українства, всіляко підтримував вихідців із Малоросії, які пізніше стали частиною цілого сузір'я українців у мистецькому та державницькому житті Російської імперії. У найближчому колі спілкування О. А. Безбородька у різні періоди перебували такі українці, як Дмитро Прокопович Трощинський (1749–1829), Василь Васильович Капніст (1758–1823), Віктор Павлович Кочубей (1768–1834), Григорій Петрович Милорадович (1765–1828), Осип Степанович Судієнко (1742–1807), Іван Григорович Туманський (1740–1798).

Особливою була дружба О. А. Безбородька з Василем Григоровичем Рубаном (1742–1795). О. А. Безбородько цікавився історією української землі, своєї Батьківщини. У 1777 р. О. А. Безбородько оформив додатки для праці В. Г. Рубана «*Краткая летопись Малой России с 1506 по 1776 год, с изъяснением настоящего образа тамошнего правления и с приобщением списка прежде бывших гетманов, генеральных старшин, полковников и иерархов*» і склав повний список (з короткими характеристиками) усіх українських гетьманів, генеральних писарів, суддів, підскарбіїв, хорунжих, осавулів, полковників дев'яти українських полків, які становили військо гетьмана. Він навів близько трьохсот прізвищ людей, які входили до вищих військових та цивільних органів управління України, дав деяким з них короткі, але влучні характеристики³¹.

У листі до батька О. А. Безбородько згадував про майбутнє перевидання доопрацьованого варіанту цієї праці. Виходячи з цього, а також з низки інших обставин, сучасні дослідники, зокрема Валерій Олександрович Шевчук, вважають О. А. Безбородька одним з ймовірних авторів «Історії Русів». Однак, це питання є дискусійним і залишається відкритим. В тексті «Історії Русів» є дуже багато речей, які можна пов'язати як з текстом «Короткого літопису» так і з особистісними рисами О. А. Безбородька, який мав дуже багато спільного з анонімним таємничим автором «Історії Русів». Однак, на думку В. О. Шевчука подібні схожості можна знайти у біографіях інших представників козацької еліти того часу³².

Ми поділяємо думку В. О. Шевчука про те, що канцлер «*хоч і виявляв український патріотизм, [однак] був високим сановником Російської держави... тобто належав не до того прошарку освіченого українського громадянства, яке чинило опір насиллю над Україною, а до того, котрі під умови російського деспотизму прилаштувалися і зберігали свій патріотизм у лояльних рамках, навіть спричинилися укріпленню того-таки самодержавства на Україні*»³³.

---

³¹ Рубан, В. Г. Краткая летопись Малыя России. <https://archive.org/details/ruban1777/page/n23/mode/2up>.

³² Шевчук, В. О. Нерозгадані таємниці Історії Русів. <http://litopys.org.ua/istrus/rusiv9.htm>.

³³ Там само.

Якщо з плином часу історична наука доведе авторство О. А. Безбородька «Історії Русів», тоді, за влучним виразом Сергія Плохія, вона б «повернула Україні забутого сина, якого історики-народники вважали черговим зрадником батьківщини»³⁴. Тому в питанні авторства «Історії Русів» та у дискурсі щодо віддаленості О. А. Безбородька від течії українських автономістів, на нашу думку, ще зарано ставити крапку.

Визначний представник українства у вищих колах Російської імперії, О. А. Безбородько заповів кошти на створення у козацькому полковому місті Ніжин в Україні навчального закладу університетського типу, який поклав початок вищій освіті в усій Лівобережній Україні. *Гімназія вищих наук князя Безбородька*, заснована 1805 р., відкрита 1820 р., 1834 р. перейменована у *Лицей князя Безбородько*, надавала широку гуманітарну освіту дітям дворян та духовенства, славилася по всій Російській імперії як привілейований навчальний заклад, що давав енциклопедичну вищу освіту й призначався для дітей небагатих дворян. У 1875 р. Лицей був перейменований у *Ніжинський історико-філологічний інститут князя Безбородька*. Сьогодні це *Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя*. До створення Гімназії вищих наук князя Безбородька долучилися брат канцлера – Ілля Андрійович Безбородько та його друзі – Осип Степанович Судієнко, Олександр Борисович Куракін.

В останні роки свого життя О. А. Безбородько домігся від імператора Павла I відновлення в Україні Генерального суду та деяких інших козацьких установ, скасованих Катериною II.

За роки своєї служби Російській імперії О. А. Безбородько отримав її найвищі державні нагороди, став кавалером орденів: Святого рівноапостольного князя Володимира першого ступеня (1782), Святого благовірного князя Олександра Невського (1784), Святого апостола Андрія Первозванного (1797), Святого Іоанна Єрусалимського (1797) тощо.

Помер О. А. Безбородько 17 квітня 1799 р. від паралічу в 52 роки в Санкт-Петербурзі, похований в Олександро-Невській Лаврі.

Висновки. О. А. Безбородько, завдяки своєму блискучому розуму, надзвичайній обдарованості та працьовитості, став видатним українським та російським державним діячем козацько-старшинського походження, талановитим дипломатом, полковником Ніжинського та Київського козацьких полків Війська Запорозького, членом Російської академії, почесним членом Академії мистецтв, імперським сенатором, світлішим князем Російської імперії, канцлером за імператора Павла I, успішним реформатором внутрішнього життя Російської імперії. Він мав значний вплив на імператрицю Катерину II та на імператора Павла I.

Постать О. А. Безбородька багато в чому є визначальною для Російської імперії останньої чверті XVIII ст. За 1765–1799 рр. своєї діяльності О. А. Безбородько пройшов шлях від помічника малоросійського правителя до канцлера Російської імперії – голови Колегії

---

³⁴ Плохій, Сергій. Діалог через кордони: українські історики у пошуках автора «Історії Русів». С.239-250. <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6810-4/978-966-02-6810-4.pdf>.

іноземних справ. Діяльність у цій сфері принесла йому справжнє визнання в Російській імперії та Європі. Олександр Андрійович Безбородько був автором – творцем найважливіших дипломатичних документів свого часу – Кючук-Кайнарджійського договору 1774 р., Маніфесту про збройний нейтралітет 1780 р., Маніфесту про приєднання Кримського ханства 1783 р., Яського мирного договору 1791 р., конвенції про третій розділ Речі Посполитої 1795 р.

В особі О. А. Безбородька, на нашу думку, варто бачити людину двох мислень – великоросійського та українського. Працюючи на вершині чиновницького апарату Російської імперії, він, однак, пам'ятав про своє українське походження, любив свою українську землю та культуру.

Література

- Борисовский, Е. Е. 2012. А. А. Безбородко как видный представитель консервативной традиции государственно-правового развития России конца XVIII в. Право и политика. М.: Nota Bene, 322-326.
- Володько, В. 16 березня 2011. Українці, які створили імперію. Універсальний бюрократ Безбородько. *Історична правда*. <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/03/16/32129/>.
- Головцов, А. Л. 2018. Primus inter pares (О первых меж равных). К.: Альфа Реклама, Кн. первая. 328 с.
- Григорович, Н. И. 1879. Канцлер князь А.А. Безбородко в связи с событиями его времени. Сборник императорского Русского исторического общества. СПб.: Тип. В.С. Балашева, 26. 649 с. <https://www.prlib.ru/item/363663>.
<http://elib.shpl.ru/ru/nodes/10286-t-26-1879>.
- Ерошкин, Н. П. 1983. История государственных учреждений дореволюционной России. М.: Высшая школа, 352 с.
- Карнович, Е. П. 1884. Князь А. А. Безбородко. /Замечательные и загадочные личности XVIII и XIX столетий. Санкт-Петербург: А. С. Суворин, 520 с.
http://az.lib.ru/k/karnowich_e_p/text_07_bezbordko-oldorfo.shtml.
- Ключевский, В. О. 2005. Русская история. Полный курс лекций. М.: Олма-ПРЕСС Образование. 974 с.
- Машкін, О. М. 2013. Князь О. А. Безбородько на тлі своєї епохи: людина, начальник, адміністратор, політик. Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: Зб. наук. пр. 22. 402-412. http://history.org.ua/JournALL/xix/xix_2013_22/27.pdf.
- Плохій, Сергій. 2014. Діалог через кордони: українські історики у пошуках автора «Історії Русів». 239-250. *Україна на історіографічній мапі міжвоєнної Європи / Ukraine on the Historiographic Map of Interwar Europe: Матеріали міжнародної наукової конференції (Мюнхен, Німеччина, 1-3 липня 2012 р.)*. Ред. рада: Я. Мельник, С. Плохій, Ф. Е. Сисин, В. Смолій, О. Юркова (відп. секр.); Авт. кол.: В. Ададуrow, Т. Боряк, В. Верстюк, М. фон Гаген, Я. Грицак, Л. Зашкільняк, З. Е. Когут, М. Мозер, О. Павлишин, С. Плохій, А. Портнов, Ф. Е. Сисин, О. Юркова. Український Вільний Університет; Східноєвропейський Інститут ім. В'ячеслава Липинського; Гарвардський Інститут Українських Студій; Канадський Інститут Українських Студій; Альбертський університет; Інститут Історії України НАН України; Мюнхенський Університет Людвіга-Максиміліана. К.: Інститут історії України. 251 с.
<http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6810-4/978-966-02-6810-4.pdf>.

- Половець, В. 2018. Олександр Андрійович Безбородько (1747–1799). *Сіверянський літопис*. 1-2. 322-331.
- Тарле, Е. В. 1941–1944. Крымская война. Москва-Ленинград. 463 с.
- Рубан, В. Г. 1777. Краткая летопись Малыя Россіи. Санкт-Петербург: Типография Х. Ф. Клена, 118 с. <https://archive.org/details/ruban1777/page/n23/mode/2up>.
- Шевчук, В. О. 1991. Нерозгадані таємниці Історії Русів. К.: Радянський письменник. 5-28. <http://litopys.org.ua/istrus/rusiv9.htm>.

References

- Borisovskiy, Ye. Ye. 2012. A. A. Bezborodko kak vidnyy predstavitel' konservativnoy traditsii gosudarstvenno-pravovogo razvitiya Rossii kontsa XVIII v. [A. A. Bezborodko as a prominent representative of the conservative tradition of state and legal development of Russia at the end of the 16th century]. *Pravo i politika [Law and politics]*. М.: Nota Bene, 322-326 [in Russian].
- Volod'ko, V. March 16, 2011. Ukrayintsi, yaki stvoryly imperiyu. Universal'nyy byurokrat Bezborod'ko. *Istorychna Pravda [Ukrainians who created the empire. Universal bureaucrat Bezborodko]*. *Istorychna pravda [Historical truth]*. [in Ukrainian]. <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/03/16/32129/>.
- Golovtsov, A. L. 2018. Primus inter pares (O pervykh mezh ravnykh) [Primus inter pares (About the first between equals)]. Kyiv: Al'fa Reklama, Book one. 328 s. [in Russian].
- Grigorovich, N. I. 1879. Kantsler knyaz' A. A. Bezborodko v svyazi s sobytyami yego vremeni. *Sbornik imperatorskogo Russkogo istoricheskogo obshchestva [Chancellor Prince A.A. Bezborodko in connection with the events of his time. Collection of the Imperial Russian Historical Society]*. SPb.: Tip. V.S. Balasheva. 26. 649 s. [in Russian].
- Yeroshkin, N. P. 1983. *Istoriya gosudarstvennykh uchrezhdeniy dorevolyutsionnoy Rossii [The history of state institutions in pre-revolutionary Russia]*. М.: Vysshaya shkola. 352 s. [in Russian].
- Karnovich, Ye. P. 1884. Knyaz' A. A. Bezborodko /Zamechatel'nyye i zagadochnyye lichnosti XVIII i XIX stoletiy [Prince A. A. Bezborodko / Remarkable and mysterious personalities of the 18th and 19th centuries]. SPb.: A. S. Suvorin. 520 s. [in Russian]. http://az.lib.ru/k/karnowich_e_p/text_07_bezbordko-oldorfo.shtml.
- Klyuchevskiy, V. O. 2005. *Russkaya istoriya. Polnyy kurs lektsiy [Russian history. Full course of lectures]*. М.: Olma-PRESS Education. 974 s. [in Russian].
- Mashkin, O. M. 2013. Knyaz' O. A. Bezborod'ko na tli svoeyi epokhy: lyudyna, nachal'nyk, administrator, polityk [Prince OA Bezborodko against the background of his era: man, chief, administrator, politician]. *Problemy istoriyi Ukrayiny XIX – pochatku XX st.: Zb. nauk. pr. [Problems of the history of Ukraine in the XIX - early XX centuries: Coll. Science]*. 22. 402-412 [in Ukrainian].
- Plokhyy, Serhiy. 2014. Dialoh cherez kordony: ukrayins'ki istoryky u poshukakh avtora «Istoriyi Rusiv» [Dialogue across borders: Ukrainian historians in search of the author of "History of Rusiv"]. 239-250. *Ukraine on the Historiographic Map of Interwar Europe: Proceedings of the International Scientific Conference (Munich, Germany, July 1-3, 2012)*. Ed. Council: J. Melnyk, S. Plohiy, F. E. Sysyn, V. Smoliy, O. Yurkova (responsible secretary); Author Col.:

- V. Adadurov, T. Boryak, V. Verstyuk, M. von Hagen, J. Hrytsak, L. Zashkilnyak, Z. E. Kohut, M. Moser, O. Pavlyshyn, S. Plohiy, A. Portnov, F. E. Sisin, O. Yurkova. Ukrainian Free University; Eastern European Institute. Vyacheslav Lypynsky; Harvard Institute of Ukrainian Studies; Canadian Institute of Ukrainian Studies; University of Alberta; Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine; Ludwig-Maximilian University of Munich. K.: Institute of History of Ukraine. 251 s. [in Ukrainian].
<http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6810-4/978-966-02-6810-4.pdf>
- Polovets', V. 2018. Oleksandr Andriyovych Bezborod'ko (1747–1799) [*Alexander Andreevich Bezborodko (1747–1799)*]. Siveryans'kyi litopys [*Severyansky chronicle*]. 1-2. 322-331 [in Ukrainian].
- Tarle, Ye. V. 1941–1944. Krymskaya voyna [*Crimean War*]. Moscow-Leningrad. 463 s. [in Russian].
- Ruban, V. G. 1777. Kratkaya letopis' Malyya Rossii [*A Brief Chronicle of Malyy Rossii*]. SPb.: Printing house H.F. Klena, 118 s. [in Russian].
<https://archive.org/details/ruban1777/page/n23/mode/2up>.
- Shevchuk, V. O. 1991. Neroz-hadani tayemnytsi Istoriyi Rusiv [*Unsolved mysteries of the History of Rus*]. Kyiv: Radians'kyi pys'mennyk. 5-28 [in Ukrainian].
<http://litopys.org.ua/istrus/rusiv9.htm>.